

Düşünce Dünyasında
Türkiz
ULUSAL HAKEMLİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

DÜŞÜNCE DÜNYASINDA TÜRKİZ

Ulusal Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Yıl/Year: 14 • Sayı/No: 65 • Ağustos/August 2023
ISSN: 1309-601X

ETNO-SEMBOLİST TEORİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

A Review on Ethno-Symbolist Theory

Hasan ACER

Bilim Uzmanı, Gümüşhane Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Gümüşhane.

acerhasan3@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3941-5444

Makalenin Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 27.03.2023

Kabul Tarihi: 23.05.2023

DOI: 10.59281/turkiz.1271822

Kaynak göstermek için:

Acer, A., (2023). Etno-Sembolist Teori Üzerine Bir İnceleme.
Düşünce Dünyasında Türkiz, 14(65): 11-36.

İletişim / Contact

29 Ekim Caddesi 2654. Sokak No: 1 Gölbaşı-Ankara/Türkiye
Tel: +90 312 460 1779 • Faks: +90 312 460 1789

www.tasav.org • iletisim@tasav.org • turkiz.dergi@tasav.org

ETNO-SEMBOLİST TEORİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

A Review on Ethno-Symbolist Theory

Hasan ACER

Bilim Uzmanı, Gümüşhane Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Gümüşhane.
acerhasan3@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3941-5444

Özet

Milliyetçik, dünyayı etkisi altına alan ideolojilerden biri olarak düşünülmektedir. Aynı dili konuşan, aynı kültürü paylaşan insanların gruplar halinde bir araya gelerek, ortak gelecek inşası için kullandıkları temel sav, bu değerler ışığında milliyetçilik etrafında birleşmek şeklinde görülmektedir. Millet in ve milliyetçiliğin nasıl var olduğu, ne zamandan beri varlığını koruduğu soruları ise bilim insanlarını bu konudaki sorulara cevap aramaya itmiştir. Dünyayı temelden etkileyen milliyetçilik fikri, halen tartışma konusu olarak sıcaklığını korumaktadır. Bu doğrultuda ilkçi, modernist ve etno-sembolist adı altında temel teoriler geliştirilmiştir. Bu makalede ise millet ve milliyetçiliğe dair sorulara yanıt arayan etno-sembolist teorinin eleştirileri üzerinden ortaya serdiği düşünceye değinilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Millet, Milliyetçilik, Etno-sembolizm.

Abstract

Nationalism is considered as one of the ideologies that influence the world. People those come together as groups that speak the same language, share the common culture, and the main argument they use for building a common future is seen as uniting around nationalism under the light of these values. The questions of how the nation and nationalism existed and how long it has been in existence have prompted scientists to search for answers to the questions on this subject. The idea of nationalism, which fundamentally affects the world, still retains its warmth as a topic of discussion. In this direction, theories have been developed under the names of primordialist, modernist and ethno-symbolist. In this article, it will be tried to address the idea of the ethno-symbolist theory, which seeks answers to questions about nation and nationalism, through its criticisms.

Keywords: Nation, Nationalism, Ethno-symbolism.

Giriş

Siyaset bilimi açısından oldukça eski olsalar da, millet ve milliyetçilik kavramlarının oluşum süreçleri, kitlelere etkileri ve siyasal alandaki güçleri, günümüzde dahi ciddi bir tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Milletlerin tarihsel süreçte nasıl ve ne şekilde oluştukları, milletin mi milliyetçiliği doğurduğu ya da milliyetçiliğin mi milleti meydana getirdiği gibi sorular halâ, en yaygın tartışma alanları arasındadır. Bu soruların cevaplanabilmesi adına bazı düşünür ve yazarların bir takım teoriler geliştirdikleri de bilinmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde farklı bakış açıları ile millet ve milliyetçilik üzerine görüşler bildirilmiştir. Bu bağlamda ilkçi olarak nitelendirilen ve milletin insanlık tarihi kadar eski ve sürekli var olan, duyu organları kadar doğal olduklarını varsayan yaklaşımlar karşımıza çıkmaktadır. Buna mukabil olarak modernist düşünürler milletin, ilkçilerin iddiasının aksine eski

olmadığını, sanayi devrimi ve Fransız ihtilali neticesinde modernizmin ürünü olduklarını vurgulamışlardır. Bir ara yol olarak da bu iki teorinin belirli ilkelerinden hareketle etno-sembolcü yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bu düşünceye göre ise, milletler ilkelerin iddiası gibi tarihin eski çağlarına kadar giden bir olgu olmaktan ziyade, modernistlerin savunduğu, modern dönemin ürünü olduklarını söyledikleri görülmektedir. Modernistlerden farklı olarak ise, millet ve milliyetçiliğin modern dönemin ürünü olmakla birlikte, kökleri etnik bağlamda eskiye dayanan, köklü geçmişe sahip etnik yapıların modern süreçlerle harmanlanarak yeni bir şekil almış hali olarak görmektedirler.

İlkçi kuramcılar ve savları, modernist teorinden kronolojik olarak daha önce ortaya çıkmıştır. Bazı düşünörlere göre ilkçi yaklaşım içerisinde üç farklı görüş bulunmaktadır. Bunlar ise; doğalcı, biyolojik ve kültürel olarak isimlendirilmektedir. Doğalcılık bu yaklaşımlar içinde en sert bakış açısına hâkim olan görüşe sahiptir. Zira doğalcılığa göre milli kimlikler doğaldır ve hangi milli kimliğe ya da etnik kökene bağlı olunduğu önceden bellidir. Etnik kimliğin doğal oluşu, farklı etnik yapılarında doğal olarak karşılanmasını düşündürür, bu noktada ise kendinden ayrı olanı dışlamakta bir o kadar doğal olarak algılanmaktadır. Biyolojik görüşe göre ise etnik yapının birbirine olan bağıllığını genetik yönlendirmelerde aramaktadır. Bu görüşe göre aynı etnik ve genetik değerlere sahip bireyler ortak kültürel değerlerden dolayı kendine yakın hissettiği bireyler ile güçlü bağlar geliştirirler. Kültürel yaklaşıma göre ise bireyler arasında ki kuvvetli ortak bağ hissi verilidir. Birey içinde bulunduğu toplumun değerlerine bağlıdır ve bu duygusal bir yakınlıktır. Menfaat ve çıkarlardan ziyade ahlaki, duygusal bir hisler bütünlüğünden söz edilmektedir. Fakat ilkçi yaklaşımın belirli ilkeleri özellikle, milletlerin tarihsel süreçteki varlıkları modernizmle temel bir farklılık noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda ilkçi teori ve teorisyenlerinin

düşünceleri modernist teorinin savlarına, belirli oranda eleştirel bir yaklaşım olarak değerlendirilebilmektedir.

Modernist kuram içerisinde ise birden fazla düşünür ve görüş bulunmaktadır. Bu kuramı benimseyen düşünürlerin ortak noktası ise millet ve milliyetçilik düşüncesini, tarihsel süreç içerisinde var olan, etnik kökenler yerine, modern döneme ait yapılar olduğu kanaatidir. Genel itibariyle modernist yazarlar kuramları açıklarken tek bir etkene vurgu yapmaktadır. Ortak noktaları ise daha önce de belirtildiği üzere milletler ve milliyetçiliğin modern süreçlerden önce var olmadığı, modernizmin ürünü olduğu düşüncesidir. Modernist düşünceye göre milliyetçilik, sanayi devrimi, kapitalizm, merkezi devletlerin oluşması gibi modern döneme ait ya da modern sürecin ürünü olarak kabul edilmektedir. Milliyetçiliği modern dönemin koşullarından kaynaklanarak oluştuğunu dolayısıyla milletlerin ise ancak bu koşulların yaşandığı dönemde var olan bir gerçeklik olduğunu iddia etmektedirler.

Modernist düşüncenin temel varsayımlarını şu şekilde belirtebiliriz; milletler ve milliyetçilik modern dönemin ürünüdür ve Fransız ihtilalinden sonra ki süreçte var olmuşlardır. Milletler ve milliyetçilik sanayileşme, kapitalizm ve kitleli iletişimin yaşandığı süreçlerin getirisiidir. Son olarak ise modernliğin getirdiği ihtiyaçları karşılamak için millet tasarlanmış ve buna en uygun aracın ise milliyetçilik olduğu iddia edilmektedir. Görüldüğü üzere modernist düşünürler modern çağın gereksinimi ve elitlerin iktidar savaşında en etkili güçleri olarak millet ve milliyetçiliği görmektedirler.

Buna ek olarak etno-sembolcü yaklaşım genel olarak ilkçi ve modernist teoriye bir ara yol olarak ortaya çıksa da esasen ana görüşleri modernist yaklaşımlara tepki ve modernist kurama eleştiri şeklinde kendini konumlandırmıştır. Bu doğrultuda ilkçi ve modernist kuramın içeriğine detaylı bir giriş yapmadan, etno-sembolcü teorinin ilkeleri incelenemeye çalışılacaktır. İlk olarak

etno-sembolizmin ilkelerine ve önemli düşünürlerine değinilecektir. Sonrasında ise etno-sembolcü teorinin ilkçi ve modernist teoriye getirdiği eleştiriler üzerinden, etno-sembolizmin içerdiği ilkeler incelenmeye çalışılacaktır.

1. Etno-sembolcü Teori

Etno-sembolcü yaklaşıma göre, milletlerin oluşumu sürecindeki sübjektif değerler ile milliyetçiliğin ayırt edici vasıfları, etnik unsurların devam edip etmedikleri fikriyle ilgilenir. Bu şekilde toplumsal ve kültürel varlıkların tarihsel süreç içerisinde kendi varlıklarını koruma süreçlerini anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır. Etno-sembolcü düşünürler milletlerin tarihsel serüvenini dikkatle inceleyerek, etnik kökenlerini irdeleyerek modern milletlerin ortaya çıkışlarını açıklamaya çalışmaktadır (Ertan ve Örs, 2018: 78-79).

Öncelikle etno-sembolcü yaklaşım incelenirken, terimin taşıdığı manayı ifade ederek başlamanın faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu noktada ise etno-sembolcü terimi, milliyetçiliği izah etmek için geliştirilen yöntemleri incelerken etnik geçmişe değinen ve vurgu yapan düşünürleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Etno-sembolcülük terimi, kavram olarak milliyetçiliğin incelenip, analiz edilmesinde etnik geçmişe ağırlık veren teorisyenleri belirtmek için kullanılan bir ifadedir (Korkmaz, 2014: 63). Etno-sembolcü yaklaşımı benimseyen düşünürlerin milliyetçiliği izah ederken kullandıkları argümanlar ve vurgu yaptıkları temalar genellikle benzerlik göstermektedir (Özkırımlı, 1999: 194-195).

Etno-sembolcü kuram, ilkçi ve modernist kuramın ortasında bulunan, bir ara yol şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir. En önemli düşünürü Anthony D. Smith olarak değerlendirilmektedir. Smith'e göre milletler on dokuzuncu yüzyılın ürünüdür. Fakat kökleri çok daha eskiye dayanan etnik yapıları kabul eden düşünür, bu eskiye dayalı etnik kimlikler ile millet arasında bir bağ olduğunu savunmaktadır. Pek çok topluluğun millet oluşumunu

tamamlayamadığını vurgulayan düşünür, modern millet ve milliyetçiliklerin çok daha eskiye dayanan etnik yapılarla derin bir ilişkisi olduğunu da vurgulamaktadır (Akıncı, 2014: 143).

1.2.Etno-sembolizm ve Armstrong

Amerikalı siyaset bilimci olan John Armstrong, önemli sayılan eseri Nations Before Nationalism' de milletlerin tarihsel gelişimini incelemeye çalışırken bu süreci antik çağlara kadar indiren, uzun ve geniş bir zaman sürecinde incelemeyi hedeflediğini belirtmiştir. Bu ise o güne kadar modernist teoriye yöneltilen ilk eleştirel yaklaşım olarak bir hayli öneme sahiptir. Milletlerin, milliyetçilikten önce de var olduğunu ileri süren Armstrong, modernist yazarlar ile milletin icat edildiği tarih konusunda anlaşmazlığa düşmektedir. Ve yazara göre etnik bilinç uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Armstrong'un ortaya koyduğu eserler ve yaklaşım tarzı ile milletlerin oluşumu, etnik yapılarla olan ilişkilerinin anlaşılması noktasında, bu kavramların anlaşılabilmesini, tarihsel süreç içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulaması, önemli bir aşama olarak milliyetçik kuramları arasındaki yerini almıştır (Özkırımı, 1999: 197-201).

Armstrong'a göre milletler tarihsel sürecin antik dönemlerini kapsayacak şekilde derin bir alanda incelenmelidir. Etnik bilinç eski dönemlere kadar uzanan bir birikime sahiptir. Günümüzdeki milliyetçilik ise bu birikimden teşekkül eden bütün siyasi ve sosyal örgütlenmeye yön veren ana etkidir. Armstrong'un süreklilik vurgusu önemli bir argüman olarak karşımıza çıkmaktadır (Kaya, 2020: 180-185). Ona göre milletin ya da milletlerin tarih içerisindeki gelişimi, antik çağlara kadar uzanan geniş bir zaman dilimine yayıldığını işaret etmektedir. Bu süreç neticesinde ulaşılan milliyetçilik insanlar tarafından geliştirilen, tüm siyasi ve içtimai teşkilatlanma biçimlerine yön veren etnik bilincin son tezahürüdür. Bahsi geçen bilincin karakteristik özelliği olarak ise; kalıcılığından ve devamlılığından bahsedilmektedir. Armstrong'a göre etnik kimlikleri oluşturan kültürel ve biyolojik bileşenler, değişen zaman ve mekânla bağlantılı olarak farklılaşarak gelişebilir. Etnik kimliğin varlığının

devamı ise mekânsal ilişkileriyle doğrudan ilintilidir. Netice itibariyle bir etnik kimlik ayırt edici unsurlar ve kültürel özellikler bağlamında ötekilere göre farklılıklarını muhafaza ettikleri sürece varlıklarını korurlar (Korkmaz, 2014: 64).

1.3.Etno-sembolizm ve Smith

Anthony D. Smith, milliyetçilik alanındaki çalışmalar da etno-sembolcü yaklaşımın en güçlü temsilcisi konumundadır. Smith, etnik kimliklerin dayanıklılığını vurgular. Dayanıklı olmaları süreç içerisinde hiçbir değişiklik geçirmediği anlamına gelmemektedir. Burada önemli olan çeşitli etkenlerle gerçekleşen değişimin kültürel devamlılığı ne ölçüde etkilediğidir (Altunoğlu, 2010: 1-7).

Smith millet kimdir sorusuna verilecek cevabın, milletin etnik kökenlerinde aranması gerektiğini söyler. Etnik topluluğun oluşumunun ise birleşme ve bölünme yoluyla gerçekleştiğini söyler. Burada ise şehir devletlerini örnek gösterir. Farklı birimlerin bir araya gelmesini ya da kavimlerin genişlemesini örnek göstererek bir birimin diğerini yutmasından bahsetmektedir. Bunlara ek olarak ise etnik grupların oluşumuna dini ve siyasi ayrılıkların, bölünmelerin de sebep olabileceğini vurgulamaktadır (Özkırmı, 1999: 204).

Smith'e göre millet tarihseldir. Kendinden çok daha önce var olan etnik grupların takipçisi ve mirasçısıdır. Millet önceden beri var olan etnik grupların değerlerini kendinde toplayarak dönüşüm sağlamıştır. Modern öncesine ait olan mit ve sembollerini kendinde toplamaktadır. Milliyetçilik ise bu değerlere yeniden hayat vermiştir. Canlanmasını ve bu değerler ışığında bir araya gelmek ve kendi değerlerini yüceltmek hissinin diriltmiştir. Bu duruma örnek olarak ise Ermeni milliyetçiliği ve Siyonizm'i göstermektedir (Smith, 2017).

Milletlerin geçişlerini modern dönem öncesindeki etnik kökenlerine dayandıran Smith, etnileri izah ettikten sonra etnilerin, uluslar ile bağlantılarını modernizm ekseninde izah etmeye çalışmıştır. Aslında etno-sembolcü düşüncenin mantığı, burada kendini daha iyi ifade etmektedir. Nihayetinde milliyetçiliğin çıkış noktası nazarında ilklere benzer bir şekilde, modern öncesi

döneme dayanmasına karşın, sonuçları modernizm ile birlikte ortaya çıkan bir olgudan bahsedilmektedir (Korkmaz, 2014: 66).

2.Etno-sembolizm ve Milliyetçilik Teorilerine Eleştirileri

Çalışmanın buraya kadar ki kısmında etno-sembolcü kuramın genel ilkelerinden ve ilkçi ve modernist yaklaşımların ortasında bulunarak bir ara yol şeklinde ortaya çıktığından söz edilmiştir (Akıncı, 2014: 143). Bununla beraber etno-sembolcü yaklaşım, esas olarak temel görüşlerini modernist teorilerin eleştirisi üzerinden yola çıkarak oluşturmuştur denilebilir. Dolayısıyla bu aşamada etno-sembolizmin, modernist teoriye yönelttiği eleştiriler aynı zamanda kendi temel görüşlerini de oluşturmaktadır. Modernist yazarların etno-sembolcü terimini ve yazarlarını ciddiye almamakla beraber bu teorisyenleri eskilci veya etnikçi olmakla itham ettikleri görülmektedir. İlkçi düşünürler ile etno-sembolcülerin temelde ele aldıkları konuların birbirine yakınlığı ve milletlerin gelişim süreçleri, modern milletlerin doğuşunun etnik geçmişlerinden bağımsız olmadığı gibi meselelerdeki ortak beyanı bu noktada önemlidir. Etno-sembolcü düşünürleri ilkçilerden ayıran modernistler gibi modern milletleri, modern çağın ürünü olarak kabullenmeleridir. Etno-sembolcüler, modernist düşünceden ayıran ise modern süreçlerin açıklanmasındaki düşünce yapısının yenilenmesine yönelik söylemleri ve bu süreçte etnik bağların sanılanın aksinde daha kalıcı ve kuvvetli oluşunun göz ardı edilmesinden kaynaklanmaktadır (Özkırmı, 1999: 194-195).

Daha önce belirtildiği üzere aslında etno-sembolizm, modernizme tepki olarak ortaya çıkmıştır. Ele aldığı konular ağırlıklı olarak modernizmin eleştirisi üzerinedir. Etnisite vurgusunu öne çıkararak milletlerin oluşumunu anlamının köklü ve tarihsel etnik harita yardımıyla mümkün olabileceğini söylemektedir. Modern ulusların karakteristik yapılarını açıklarken antik dönem etnik yapıları ve modern öncesine etnik kökenlerin etkilerinin vurgusuna işaret etmektedir. Geçmiş, bugünkü siyasi emellerle manipüle edilebilse de modernistlerin iddiası gibi icat edilmiş gelenekler gerçeği yansıtmaz.

Milletler geçmişte de vardı. Fakat farkındalık düzeyindeki değışimler, milletlerin bunu eyleme dökmesine sebep olmuştur (Kaya, 2020: 181-183).

Millet ve milliyetçiliğın modern öncesi dönemle olan bağıını irdeleyen tek isim Smith değildir. Bu konuda önemli çalışmalara imza atanların başında Azar Gat gelmektedir. Modern öncesi dönemde imparatorluk ve krallıklardaki iktidar yapılarının neredeyse büyük çoğunluğunun belirli bir etnik çekirdekten beslendiklerini ve siyasi örgütlenme de son derece önemli olduklarını vurgulamıştır. Modern öncesi dönem incelemelerine etnik gruplar ve şehir devletlerinin yapısına değinerek devam eden Gat ortak bir kökene sahip grupların, etnik bir alanı bölüşerek küçük farklara sahip olduğunu söylemektedir. Şehir devletleri aslında aynı etnik gruba aittiler ve buldukları yerde yabancıları farklı bir sınıf olarak görmektedirler. Aynı etnik gruba mensup olup birbirlerine düşmanca tavır sergileseler dahi dış rakipler karşısında ittifaklar yaparak uzun süreli ve kalıcı bir birlikteliğe de meyilli olduklarını anlaşılmaktadır. Özellikle Mısır ve Sümerlere atıfta bulunarak aynı etnik yapıya sahip olmalarına rağmen birkaç ayrı şehir devleti meydana getirdiklerini vurgular. Düşünür Mısır, Sümer, Çin ve Afrika'daki modern öncesi yapıları inceleyerek Avrupa dışında kalan bölgelerde uluslaşma ve devletleşme süreçlerinin izini sürerek eleştirisini gerçekleştirmişdir (Gat, 2019: 94-160).

Gat'a göre modernistlerin hatası modern öncesi dönemde görülen ülke ya da devlet oluşumları özelinde ortak kimlik, dayanışma bilinci ve akrabalık bağlarının paylaşılan kültür temelinde var olup, olmadığı noktasıdır. Ona göre ilk devletler ve etnik gruplar arasında güçlü bir etkileşim vardır. Bu etkileşimin ana noktası ise ortak akrabalık ve kültürel yakınlıktan kaynaklanan dayanışmadır. Modern öncesi ve sonrası yapılar arasında elbette ki farklılar vardı. Özellikle modern öncesi etnik gruplar ve millet oluşumları kendi dönemleri içerisindeki özellikleri barındırmaktadır. Bilhassa dini görüşlere olan bağlılıklar manasında, din kaynaklı dünya görüşüne gömülmüşlerdir denilebilir (Gat, 2019: 291-292).

Modernist teoriye etno-sembolcülerce yöneltlen eleştiriler içerisinde bir başka yaklaşım ise şu şekilde görülmektedir. Modernist teoriye göre milletler ve milliyetçilik, modern sanayi toplumlarının, teşkilatlanma ihtiyacı ve toplumun bütünündeki okur-yazarlık oranının artışıyla ilintilidir. Ruhban sınıfı ile aristokrat sınıflar arasındaki ayırım, tarım toplumlarının üretim araçları ile kültürel birikimi vesilesiyle oluşturduğu modern öncesi toplum ve hükümet yapısıyla, sanayi toplumu arasındaki farkları, sanayi toplumunun büyüme odaklı ilerleyişi ve temel beklentisinin maddi anlamdaki becerisinden kaynaklanmaktadır. Bu ve benzeri görüşleri doğrultusunda modernist teori millet ve milliyetçiliği açıklamaya çalışan sosyal bilimlerde egemen yapıyı temsil etmektedir. Bu duruşa karşı itirazların olmaması muhtemel değildir. Etno-sembolist yaklaşım bu bakımdan milliyetçiliği özellikle ideolojik olarak yeni bir yaklaşım olduğunu kabul etmektedir. Fakat etnik bağlılıktan kaynaklanan, milli hissiyatın yükselişinin emarelerini bazı Batı Avrupa devletlerinde modern öncesi çağda da görüldüğünü de vurgulamaktadır. Örnek vermek gerekirse başta Fransa, İngiltere, İspanya gibi devletlerde dinsel ve bürokratik yapılar arasında, kültürel ve politik cemaat bağlamında, millet düşüncesine bağlılık atfeden tartışmaların varlığından söz edilmektedir (Smith, 2002: 36-37).

Etno-sembolcü yaklaşımın en ciddi ve önemli temsilcisi konumundaki Anthony D. Smith, milletlerin oluşum süreçlerini irdeleyerek, modern öncesi oluşum aşamalarını tamamlayan yapılarla ilintili olduklarını belirtmektedir. Ona göre etnik ve milletler birbiriyle bağlantılı yapılardır. Aralarında benzerlik ve farklılıklar elbette ki vardır. Düşünürüne göre millet, tıpkı etnikler de olduğu gibi ortak değerleri ve hatıraları olan yapıdır. Etnikler de ülkeyle olan bağ sembolik iken, bu bağ milletlerde kesinlik içinde net bir şekilde kuvvetlidir. Ve milletler her zaman bir etniye gereksinim duyarlar. Bununla birlikte etnik bir geçmişe ihtiyaç olmadan milletin oluşabileceği durumları da izah etmeye çalışan düşünür özellikle Amerika ve Arjantin gibi ülkeleri örnek göstermiştir. Bu ülkelerde milletin Avrupa'dan gelen göçmenlerin kültürel birikimlerinin bir

araya getirilmesiyle oluştuğuna işaret etmektedir. Bu durumda, yani farklılığı ortaya koyacak bir etninin olmadığı milleti kurma işinin seçkinler eliyle gerçekleştiğini, bunu yaparken de ayırt edici Meksikalı, Şilili kültürü oluşturmak ve sözde millete ait özellikleri öne çıkarma gereğinin doğduğunu vurgulamaktadır. Bu ve benzeri örneklerle Smith, milletin kökenlerini modern öncesi dönemde aranması gerektiğini üç sebeple belirtmektedir. Bunlardan birincisi, tarihsel olarak ilk milletler modern öncesi bir dönemde etnik çekirdeklerden hareketle oluşmuştur. Kültürel olarak güçlü ve etkin olan bu milletler sonraki süreçlerde dünyanın başka yerlerinde millet kurma süreçlerinde etkili olmuşlardır. İkincisi ise, bu etnik model dünyanın pek çok yerinde varlığını modern döneme kadar koruyarak gelen toplulukları, modern öncesi dönemde halka, millete ait bir zemine oturtmanın kolaylığına işaret etmektedir. Son olarak ise millet olmakla gurur duyulabilecek öneme sahip bir etnik geçmişin olmadığı yerlerde dahi elde olan malzeme ile tarihi ve kültürel birikimi olan topluluklarla ilgili mitoloji ve sembolizm yaratma ihtiyacı adeta milli beka ve birliğin esas şartıymışçasına önemli hale gelmiştir. Bu nedenle etnik köken olmadan millet olma süreci yarım kalırdı. Bu ve benzeri yorumlarla Smith, modernistlerin iddiası olan milletlerin modern dönemin ürünü oldukları savını çürütmeye çalışmaktadır (Smith, 1994: 70-73).

Smith modern öncesi millet oluşumlarını incelerken farklı ülke ve milletlerin veya halkların oluşum süreci ve geçirdiği evreleri detaylı bir şekilde, titizlikle incelemeye çalışmıştır. Bunu yaparken millet üzerine yapılan tanımlamalardan yola çıkarak her bir argümana ait verileri süzerek belirli bir yöntemle modern öncesi döneme ait yapıların varlığını irdelemektedir. Özellikle İngiltere ve benzeri ülkelerin yapısıyla, antik dönem etnik yapıları arasında inançsal bağlantılar kurarak millet oluşumlarının devamlılığına atıfta bulunmaktadır. Etnik yapıların inançsal boyutta seçilmiş halk kültürlerine atıfta bulunarak, bu kültürün çeşitli çevreler de farklı varyantlarla kendini gösterdiğini söylemiştir. Ve bu ilahi kaynaklı güdünün sık sık karşılaşılan ve bir o kadar da güçlü olan kültürel

kaynağın sonraki milliyetçilikler için de kutsal bir dayanak olduğunu söyler. Burada kutsal dayanağın içeriğinin yerel dillerin ve dinin bileşiminden oluştuğunu vurgular. Modern milliyetçilik düşüncesi ortaya çıkana kadar ki süreç içerisinde incelediği yapıların aslında seçilmişlik inancını sergilediğini ve bu temel inanışın modern milletlerin oluşumunda temel kaynaklardan biri olduğuna dikkatleri çekmiştir (Smith, 2018: 157-176).

Etniden millet oluşumuna geçen evrelerde beslenen kültürel kaynakları irdeleyen Smith'e göre etnik seçilmişlik miti, kutsal sayılan belirli bir toprağa bağlılık, geçmişte görülen parlak günlere özlem ve toplumsal kahramanlığa duyulan hasret ve kutlu bir geleceği inşa edebilmek için hem bireysel hem de kitlesel fedakârlıkta yenilenmenin önemine dikkatleri çekmektedir. Ve bu kaynakların tarihten beri var olduğunu, milliyetçilerin bunları icat etmediğini söylemektedir (Smith, 2018: 336).

Bir diğer eleştiri ise modernist teorinin araçsalcı yapısıyla alakalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Modernistler gelişen dünyada gittikçe artan ilişkiler bağlamında milliyetçiliği dinamik yapısı ve akılcı olmayan doğasına dair açıklamalardan kaçınılmaktadırlar. Oysa yeryüzünde çok sayıda insan yurtları için ya da ülkeleri için kendi yaşamların feragat etmiş ya da hayatlarını feda ettiği ifade edilmektedir. Burada ki bir diğer önemli mesele ise insanların kendi çıkarları ya da bölgesel menfaatler için değil de bu feda girişimlerinde neden milliyetçiliği veya etnik aidiyeti tercih ettiği sorusuna modernistlerin cevap veremeyişidir. Bu ve benzeri savlara ek olarak şunlarda söylenmektedir. Kişi neden asla gerçekleşmeyeceğini bildiği bir takım azınlık emeller için ölmeye hazırdır. Bu noktalarda modernist teorinin araçsalcı yapısının eksikliği görülmektedir. Burada elitlerin yaptığı yönlendirme ve yüksek kültürlerin etkisi devreye girse bile, sadece elit ve üst kültür gruplarının çıkarları ve manipüle etkisi görülse de alt grupların, güçsüzlerin çıkarları ve görüşlerinin göz ardı edildiği görülmektedir. Bu grupların kendilerine ait siyasi ve kültürel değerleri ve sembollerinin birbirleriyle etkileşimde olarak seferber edilebildiği

yöntemlere gerekli ağırlık ve ehemmiyet verilmemektedir. Bu ise milliyetçiliğin kitleleri harekete geçirme gücünü, kültür ve sembolizmin hayati önemi sahip üretme gücünü anlamaktan ve kavramakta aciz kılmaktadır (Smith, 2002: 39-40). Bu noktada bir not olarak, kültür kavramına bizatihi değer atfeden anlayışın yalnızca etno-sembolizm içerisinde değil postmodern dönemde tikellik tartışmaları ekseninde de sürdüğünü anımsatmakta yarar vardır. Çünkü kültürün hem birey hem de toplumsal ya da kolektif yaşamdaki değeri özellikle küreselleşmenin siyasi ve kültürel boyutları tarafından tehdit edilmekte ve tikelliğin değeri unutulmaktadır (Çelik, 2022).

Araçsalcı yaklaşımın, ilkçi yaklaşımda olduğu gibi esasen millet ve milliyetçiliğin açıklanırken daha çok etnik köken konusunda yararlanıldığını belirten Smith, araçsalcı yaklaşımın özellikle yirminci yüzyıl ortalarında Amerika'daki etnik tartışmaların yaşandığı dönemde gündeme geldiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşımın milletlerin doğuşuna yönelik uygulandığını eskiye dayanmadığını belirtmektedir. Bu yaklaşımın ilk izlerini Paul Brass ile Francis Robinson arasında gerçekleşen, Pakistan'ın kökenleri üzerine yapılan tartışma da ortaya çıktığını söylemektedir. Brass'a göre Pakistan Britanya siyasetinin Müslüman çıkarlarının tersine döner gibi seyrettiği zaman, Kuzeybatı Hindistan Müslümanlarını hareketlendirmek için İslam'ın simgesel öğelerini kullanan Müslüman seçkinler tarafından kurulmuştur. Robinson'a göre ise durum bunun tam tersiydi. Bu noktada ise araçsalcı teori tamamıyla modernist yaklaşımı desteklemek için elverişlidir. Smith bu noktada Breuilly'nin çalışmasına da gönderme yaparak milliyetçilik mefhumunun mana genişliğini daraltarak onu araçsalcı bir kullanım ile sınırlandırdığını söylemektedir. Araçsalcı yaklaşımın öne sürdüğü argümanları göz önüne alan düşünür, akılcılık, modernlik ve siyasi erklerin araç olarak milliyetçiliği kullandığı söylemi aslında modernist teori dışındaki tüm çalışmaları reddettiğini, pratikte ise bu durumun kendini yalanlayan ve boş bir alan oluşturduğunu belirtmektedir (Smith, 2013: 81-83). Bu ve benzeri ifadelerle Smith

asında etno-sembolizmi açıklarken hem ilkçilikten hem de modernist teorinin iddialarının milliyetçiliği açıklamaktaki yetersizliğinden doğduğunu vurgulamaktadır. Modernist teorinin özellikle millet ve milliyetçiliğin içyapısı ve doğasını irdelemediğini belirten düşünür, milliyetçiliğin ve milletlerin iç dünyasını irdelemeden onların çatışmalarını tetikleyen duygu ve düşüncelerin anlaşılamayacağını vurgulamaktadır (Smith, 2013: 87).

Araçsalcı yaklaşımın eleştirel yanlarından biri de hiç şüphesiz ki milliyetçiliklerin bireyler ve toplum üzerinde oluşturduğu etkiyi hafife almalarıdır. İnsanların milletleri için hayatlarını feda edebiliyor olması ve bunu arzu etmesinin pekte araçsalcı argümanlarla izah edilebilir bir durum olmadığı anlaşılmaktadır. İnsanların toplum ya da millet ve ülkelerinin yararına olabilecek durumlarda gösterdikleri bu özverili tavırdan hareketle, esasen millete bağlılığın da icat ve inşa gibi kavramlarla açıklanamayacağını göstermektedir. İrdelenmesi gereken ana husus grup aidiyetidir. Modernistler ise bu durumu icat, inşa gibi yaklaşımlarla geçiştirmektedir (Çelik, 2018).

Bir başka eleştiri ise modernist yaklaşımlar yerel kültürel ve toplumun bütününe hâkim bağları küçümsemesine yöneliktir. Modern unsurlar millet ve milliyetçiliğin oluşumuna dair ipuçları vermekle beraber milliyetçiliğin karakteri, yapısı, yoğunluğu gibi alanlarda net bir net bir sonuca varamazlar. Nitekim farklı bölgelerdeki milliyetçilik türlerinin etki alanları ve zamanlaması hakkında kesin bir yargıda bulunamaz denmektedir. Buna mukabil olarak örneğin Fransa gibi ülkelerde, milliyetçiliğin şiddeti hafiflemiş şekilde olsa bile, ileri sanayi toplumlarında hala daha dirençli bir şekilde var olması bir başka sorunu gözler önüne seriyor. Milliyetçilik modernlik süreçlerinden etkilense de görece olarak modernlikten bağımsız oluşudur (Smith, 2002: 42-43).

Etno-sembolizmin eleştiri yelpazesinin oldukça geniş olduğu görünmektedir. Burada kısaca değinmeye çalışılan eleştirilere ek olarak farklı etno-sembolik eleştirilere yer vermenin faydalı olacağını düşünülmektedir. Bu minvalde konuya modernist paradigmanın farklı açmazlardan bahsederek devam etmeye çalışılacaktır.

Modernist düşünce içerisinde maddesel etkenler önemli bir yere sahiptir. Modernliğin yeni bir ekonomik değişim ve etken üzerine kurulduğu, bu yeni ekonomik temelin ise politik ve kültürel değişimleri tetiklediği sav üzerinde çokça durmaktadırlar. Bu kültürel ve politik değişimler bazı düşünürler için dil ve kültür, bazıları için romantizm, bazıları için sosyal iletişim şeklindeki örneklerle karşılaşılmaktadır. Bu durum ise bir şekilde araçsal değerlendirmeyle açıklanmaktadır. Bu nokta da seçkinlerin çıkarları ile beraber milliyetçi hareketin bu sınıfların güdülerine bazen maske olduğu düşünülmektedir. Maddi kaynaklar ve toplumdaki gücün farklılığı milli cemaat ve hareketlerin önemli rolünü vurgulamaktadır. Etno-sembolcü düşünceye göre ise milli cemaat ve ideolojileri kendilerine has sembolik kaynakları açısından değerlendirilmelidir. Buradaki sembolik kaynaklar toplumun kültürel birikimlerinden meydana gelen anılar, mitler ve semboller şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Modernistlerin maddeci yaklaşımına karşılık olarak etno-sembolistler, ideolojik hareketleri tetikleyen sembolik algının önemine atıfta bulunurlar. Bu şekilde toplumun iç dünyasını ve dünyaya bakış açılarındaki temel dürtüyü anlamayı hedeflenmektedirler (Smith, 2017: 29-30).

Modernistlerin bir başka açmazı ise etnik köken konusunu hafife aldıkları yönündedir. Genel olarak modernist yazarlar etnik kökenden ya hiç bahsetmemiş ya da gerekli önemi vermemiştir. Bunun sebebi ise tarihi dönemselleştirme çabaları ve buna bağlı olarak millet ve milliyetçiliği modern kronoloji içerisine yerleştirmeleriyle alakalıdır. Buna mukabil olarak modernist yazarlar etniklik meselesini farklı etkenler olarak milliyetçilikten ayrı açıklamaya çalışmışlardır. Fakat etno-sembolcülere göre ise etniklik meselesi bir hayli önemlidir. Teorik bağlamda etnik köken, millet ve milliyetçiliğin izah edilmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Etnik köken toplumun belleğinde var olan adanmışlık hissini açıklanmasında bizler kolaylık sağlamaktadır. Etno-sembolcülere göre, modernistlerin teorilerinde direkt olarak tepeden inme bir yaklaşım ile ciddi bir elitist etki görülmektedir. Pek çok modernist

yazar okur-yazarlığa, kitlesel değişkenlere, seçkinlerin kendi çıkarları için toplumu manipüle ettiği düşüncesine sahip olduğu görülmektedir. Bu noktada etno-sembolistler, modernistlerin aksine bu seçkinlerin ya da elitlerin farklı toplumsal tabakalarla olan ilişkisinin milliyetçiliğin ya da milli cemaat oluşumunun etkilerinin araştırılması gerektiğini vurgulamaktadırlar (Smith, 2017: 32-34).

Modernist teorinin ana temalarından biri de hiç şüphesiz ki milletleri, milliyetçiliğin ürünü olarak görmeleridir. Modernist teori ve bu bloğu temsil eden düşünürlerin bu konudaki düşüncelerine çalışmanın ilgili bölümünde değinilmeye çalışılmıştır. Ancak ne var ki pek çok konuda aldığı eleştirilere bu söylem üzerinden de eleştiriler gelmiştir. Etno-sembolist düşünürlerden Smith bu konuyu detaylı verilerle açıklamaya çalıştığı görülmektedir. Bu noktada düşünür, milliyetçiliğin milletleri oluşturduğu yönündeki söylemin sadece milletlerin modernliğinin belirtmediğini, modern öncesi dönemde, milliyetçilikten önce milletlerin var olmadığını var saydığını belirtmektedir. Buna göre ise milletler ancak daha geniş çaplı bir milliyetçilik ideolojisi içerisinde anlam kazandıkları varsayılmaktadır. Tam da bu noktada ortaya iki sorun çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, terimin yani millet kavramının tanımlanmasındaki çeşitliliktir. Yeryüzünün farklı bölgelerinde insanlar milleti tanımlamak için farklı parametreleri, ölçütleri önelemekte olduğu görülmektedir. Bu parametreler ya da ölçütler tek tek veya etkileşim halinde, din, dil, adet ve gelenekler ile devlet olabilmeyi içermektedir. Farklı milliyetçilik türleri, geniş milliyetçi kapsam içerisinde farklı millet kavrayışlarını barındırmaktadır. Öyleyse millet modern manadaki anlamlarından hangisi daha önceki anlamlarından farklılık gösterdiği sorunu ortaya çıkmaktadır. İkinci sorun ise kabul edilebilecek, genel geçer bir millet tanımı yapılabileceği düşünülürse ortaya koyulan bu tanımın modern öncesi anlamlarından büyük farklılık gösterdiğinden emin olunabilme meselesidir. Örneklendirmek gerekirse on dördüncü yüzyıl İngiltere'sinde kullanılan millet kelimesinin varlığı, çeşitli düşünürlerin on yedinci ve on sekizinci yüzyılda kullandığı millet

vurgusunun aynı temayı içermesi on dördüncü yüzyıldan beri İngilizlerin kendilerinin millet olarak hissettiklerine işaret etmektedir. Buna mukabil olarak Ortaçağ milletlerinin özellikle tehdit ve baskı altındayken gösterdikleri direnç kendilerine has bir milliyetçilik sergilediklerini göstermektedir. Üstelik bu milletler, milliyetçilik kuramına sahip olmadan bu duruşu sergilemişlerdir. Milliyetçilikten önceki milletlere örnek olarak Adrian Hastings ve John Gillingham gibi düşünürler özellikle Batı Avrupa ve İngiltere'yi örnek göstererek hazırladıkları çalışmalarında on dördüncü yüzyıldan önce dahi milletlerin varlığından bahsederek aslında modernist teoriye eleştirel bir görüş oraya koymaktadırlar (Smith, 2013: 132-137).

Etno-sembolcü yaklaşım perspektifinin önemli isimlerinde Armstrong'un çalışmaları incelendiğinde, modernist teoriye yönelik ciddi eleştirilerin olduğu da görülmektedir. Millet ve milliyetçilik incelemelerinde uzun zamana yayılmış, geniş perspektife sahip bakış açısı önemlidir. Dönemsel, kısır incelemelerden ziyade bu geniş bakış açısı bilhassa etnik deneyimlerin yayılma ve taklit etkilerinden kurtarılabilmesi için gerekliliğini vurgulamaktadır. Çünkü genişletilmiş bakış açısı modern dönem milliyetçiliği, etnik bilinç döngüsünde bir parça olarak, bir aracı olarak ayrı bir öneme sahiptir. Ona göre Avrupa milliyetçiliğinden önceki dönemde görülen mutlakiyetçilik dönemi, elitler için etnik nüansların istisnai olarak reddinin ön gördüğünden milliyetçilik burada emsalsiz görülmektedir. Buna nazaran uzun bir bakış perspektifi yaygın, yoğun etnik özdeşleşmenin ayrı biçimlerde ifade edilmesine rağmen bir tekrarın varlığına da işaret etmektedir (Armstrong, 2018: 26-27).

Bugünkü modern milletleri anlayabilmek adına yaptığı modern dönem öncesi etnik yapıları ve millet oluşumlarını derinlemesine inceleyen Armstrong etnik yapıların önemine özellikle değinmenin yanında bu yapıları etkileyen çeşitli faktörleri de ele aldığı görülmektedir. Aynı özelliklere sahip yapıların yaşayış biçimleri, inandıkları değerler ve coğrafyalarının bu etnik unsurlar üzerindeki etkisini gözler önüne sermektedir. Ortaçağın başlarında birbirine

karşıt olarak görülen iki büyük dini inanış biçiminin insanlar üzerindeki kimlik oluşumuna olan etkisine değinen düşünür, toplulukları birbirinden ayıran ve öğreti, göçebelik ve yerleşikliğin de etkisiyle insanların farklılaşan kimlik bileşenlerini açıklamaya çalışmıştır. Dini etkileşimlerin, etnik yapıların birbirini dışlayıcı tutum sergilemesiyle birlikte kitlesel olarak siyasi ve kültürel oluşumlarına da sirayet ettiğini söylemektedir. Bu etkileşim ve farklı inanç gruplarını temsil eden merkezi devlet yapılarının sınır hatlarını müdafaa etmek meselesi, aralarında inançsal fark olmayan etnik yapıların, sınır müdafaası noktası, farklı bir bilinç elde etmesine yol açtığını belirtmektedir. Özellikle Habsburg-Osmanlı sınırındaki Katolik ve Ortodoks grupların ve İslam'la Rusya sınırları boyunca görülen çeşitli Müslüman ve Hristiyan grupları bu duruma örnek göstermektedir. Bu ve benzeri örnekler ile dini farklılıkların çatışmasından özel bir etnik kimliğin ortaya çıktığını belirtmektedir. Kentsel yapıların etnik bilinç üzerine olan etkisine de değinen düşünür Antik Yunan şehirlerinden örneklendirmeler yaparak dini ayrırlıkların etnik bilinç üzerindeki etkisinden sonra bu kentsel oluşumların da etnik bilincin oluşumu yönündeki etkilerini de ortaya çıkarmaktadır. Kent mimarilerinin simgeselliği, kentin idari ve hukuki işlerinin yürütülüş şekli gibi unsurların oluşturduğu kent tipi süreç içerisinde, kente ait özgül bir yönetim şekliyle beraber güçlü bir homojen yapının oluşmasını sağlamıştır. Bu oluşum içerisinde kent ve kır ayrımından doğan kentlilere yönelik idari işleyiş ile kırdakilere yönelik gelişen sistem etnik yapıların farklı bilinçlenmesine de yol açmakta olduğunu göstermektedir (Armstrong, 2018: 123-167).

Modern öncesi yapıları inceleyerek aslında milletlerin, modernistlerin iddia ettiği gibi modern dönemim ürünü oldukları savını çürütmeye çalışan düşünür, özellikle yaptığı çalışmalarda Türk, Rus ve Yahudi kimlik örüntülerini ve millet oluşumlarını irdelemekle modern öncesi yapıların modern sonrası uzantılarını anlamaya çalışmıştır. Bilhassa da Fransız, İspanyol ve Pers uluslarının günümüzdeki varlığı dikkatini çekmektedir. Bu

toplumların varlıklarını modern dönem öncesi geçmişleriyle ele alarak, oluşturdukları siyasi yapıları değerlendirince esasen milletlerin oluşumunu modern dönemden ziyade, modern öncesi etnik yapıların devamlılık halinde varlıklarını sürdürdüklerini gözler önüne sermektedir. Düşünürün ortaya koyduğu verilerle modernist teorinin ön görüşüne karşıt biçimde hem etnik yapıların önemine vurgulamış, hem de ele aldığı merkezi devlet ve imparatorlukları örnek göstererek bugünün modern milletlerini önceleyen yapıların varlıklarıyla esasen milliyetçiliğin milletleri doğurmadığını gözler önüne sermektedir (Armstrong, 2018/Çelik, 2018).

Genel itibariyle etno-sembolizm ve etno-sembolizmin kurucusu Anthony Smith milliyetçiliği modernizm üzerinden değerlendiren teorisyenleri milletlerin araştırılıp derinlemesine değerlendirilmeleri noktasına dikkat çekmiş ve milletler üzerine yeterince düşünmemekle itham etmiştir. Eleştiriler kısmında değinildiği üzere düşünürü harekete geçiren soru bugün varlıkları kabul edilen millet oluşumlarının kökeni sayılabilecek yapıların varlığı ve antik dünyada milletlerin var olabileceği şeklinde görülmektedir. Milliyetçilik görece daha yeni bir kavram olarak algılansa da milli hislerin kökeni çok daha eskiye dayandığı anlaşılmaktadır. Modernist yazarlar modern kimliklerin dayanağı konumundaki kadim kültürel değerler ve etnik kimlikleri göz ardı ederek bu iki dayanaktan meydana gelen yerel milliyetçilikleri irdelemek yerine algılarını başka yönlere çekmektedirler. Modernist teorinin ortaya koyduğu esaslar ağırlıklı olarak politik zeminlerin önemi ve maddi değerleri barındırmaktadır. Etno-sembolizm ise maddi zeminden ziyade insanları bu denli etkileyen ve harekete geçiren öznel, özel kaynakları ve sembollerin ifade ettiği maneviyata değinmektedir. Modernistler bireyin iç dünyasına gereken önemi göstermek yerine tepeden inmece ve elitist bakışı önemsedikleri görülmektedir. Etno-sembolizm ise seçkinlerin rolünden ziyade ve modernistlerin aksine bireyin ve toplumun iç yapısıyla birlikte iç dünyasına dikkatleri çektiği görülmektedir (Çelik, 2018: 73-75).

Etno-sembolcü yaklaşım milliyetçiliği yorumlarken kültürel öğeler, semboller, mitler ve anılara ciddi bir önem vermektedir. Modernist teorinin aksine millet ve milliyetçiliği, ortaya çıkışındaki hissi varyantlara ve duygusallığa önem atfetmektedir. Milliyetçiliğin ortaya çıkışı Fransız devrimi ve muadili değişimlerden sonra gerçekleşmiştir. Bu köklü değişimlerin önceki süreçleri ile yakın ilişki halindedir. Temelde modern ulus ile etnisite birbirine benzerlik gösterse de aslında farklı yapıya sahiptir. Aslında ulus ve etnisite bu iki kavram da belirli bir bölgeyi esas alır ve bu belirli bölge de ortak bir kolektif hafıza oluşturur. Benzer şekilde bu belirli bölgede mitlerde şekillenir. Buradan hareketle ortan köken düşüncesi bölgesel yapıların şekillenmesine de öncü olmaktadır. Bu belirli alan etnisite için kolektif hafıza, semboller ve mitlerin oluşumuna öncü olduğu kadar, ulus açısından ise bu belirli bölge anavatan mefhumu üzerinden toprak bağının oluşmasına yol açmaktadır. Görüldüğü üzere iki kavram arasındaki benzerlik aslında ulusun oluşumu açısından etnisitenin varlığını gerekli kılmaktadır (Yanık ve Kara, 2016: 577-578).

Etno-sembolizm ve bu kuramcılara göre millet ve milliyetçilik kültürel bir fenomen olarak ele alınmalı ve tarihsel sosyoloji ile incelenmelidir. Modern öncesi dönemlerde milletlerin ne durumda olduğu irdelenmelidir. Smith'e göre geçmiş bu noktada çok önemlidir. Zira hem benimsemek hem de süreklilik anlamında etnik geçmişler ve ulusal yapılar arasında inkâr edilemez bir ilişki vardır. Etnik geçmişin keşfedilmesinde anılar, semboller ve değerlerin rolü oldukça önemlidir. Buradaki argümanlar toplumda birlik ve bütünlüğü sağlamaya yardımcı olurken diğerleri ile de ayrışma görevini yerine getirecektir. Bu argümanların derinlemesine irdelenmesi ise millet oluşumlarının iç dünyasına ulaşabilmeye imkân sağlayacaktır. Aynı zamanda etno-sembolizme göre ulusun inşası sırasında tek ve yetkili karar vericiler ideologlar, liderler ve seçkinler değildir. Zira bu üç grupta geçmiş, toplumsal kültür hakkındaki mevcut düşünce ve inançlar ve benzeri değerlerle

sınırlandırılmıştır. Modernistler ise tam olarak bu noktaya gereken değeri göstermemektedir (Güder, 2016: 16-19).

Modernist teorinin aksine, etno-sembolizm milletleri incelerken modern öncesi ve modern sonrası dönem arasında ki sürekliliğe vurgu yapmaktadır. Modern teorinin milli bağları açıklamaktaki yetersizdir. Bu bağıntıyı çözebilmek içinse etnik toplulukların meydana geliş süreçlerinin irdelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Yıldırım, 2016: 132).

Toparlayacak olursak etno-sembolizmlere göre milletler belirli bir dönemde aktif ve belli bir amaca sahip topluluklar olması noktasında modernistlerle aynı görüşü paylaşmaktadır. Fakat onlara göre milletlerin oluşum sürecinin dönemselleştirilmesi ve etnik kökenin önemi meselesiyle onlardan ayrılmaktadır. Etnik kökenlerin milletlerin oluşumu konusunda modernistlerin iddia ettiği kadar önemsiz olmadığını vurgulamaktadırlar. Milletler, kısa süre ve kısa vadede bir takım grup ve kurumlar tarafından şekil verilmiş olsa bile uzun vadede sağlam bir cemaat oluşturabilmek adına etno-kültürel kaynaklara verilen değer bir hayli önem arz etmektedir (Smith, 2017: 35).

Etno-sembolizm aslında milletlerin modern yapılar olduklarını kabul etmektedirler. Fakat modern olmakla birlikte köklerinin antik çağlara kadar uzandığını vurgulamaktadır. Bununla birlikte milletlerin oluşumunda etnik döneme ait olan hatıra, anı, sembol ve mitlerin önemli bir yer tuttıklarını da ifade etmektedir. Modernizmin etnik bağları hafife alması ve ya göz ardı etmesine yönelik eleştirilerini çekinmeden ortaya koymuştur. Zira antik çağlarda bireylerin içerisinde yaşadıkları topluluğa yönelik aidiyet duyguları, modern milliyetçiliğin ortaya çıkardığı bağlılık duygusu ve hissiyat esasen benzer duygulardır. Denilebilir ki modern dönemde bireylerin millete duyduğu aidiyet hissi aslında etnik bağların güncellenmiş halini göstermektedir. Etno-sembolizm milletlerin oluşumunda etkin rol oynayan sembol, mit ve hatıraların entelektüellerce icat ve inşa edilmediğini fakat bu unsurlar yine entelektüeller aracılığıyla modern koşullar göz önüne alınarak

değerlendirilebileceğini öne sürmektedir. Ve modernistler ile milletlerin oluşum süreçlerinin incelenmesi noktasında ayrılmaktadır (Çelik, 2018: 165-166). Milletler, modernim öncesi çağlarda kökenleri bulunan, modernizmle etkileşim halinde değişen, dönüşen bu kökenler üzerinde oluşan olgulardır. Smith'in etno-sembolcü yaklaşımının, ilköğretim ve modernistlere göre duruşunu belirleyen tavrı onun kendi ifadesinde görülmektedir. Ona göre; modern öncesi çağları şekillendiren etmenler ve koşullar, farklı bölgelerdeki çeşitli etnik topluluklardır. Modern çağ boş bir levha olmamakla birlikte, modern önceki dönemlerin karmaşık toplumsal ve etnik yapılarıyla, modern güçlerin dönüştürüp değiştirdiği fakat yok edemediği farklı etni türlerinden hareketle ortaya çıkar (Korkmaz, 2014: 68).

Sonuç

Millet ve milliyetçilik kavramları, hem muhtevaları itibariyle hem de olgusal olarak insanlık tarihi içerisinde çok çok önemli bir yere sahiptir. Özellikle modern çağla birlikte siyasal ve kültürel hayatın adeta merkezi konumundaki bu iki olgunun önemi gün geçtikçe kendini hissettirmektedir. Dolayısıyla böyle önemli iki olgunun araştırılması ve üzerine tartışmaların yapılması pek tabii doğal olmaktadır. Süreç içerisinde milletlerin ortaya çıkışı ve varlıkları, milli bilincin uyandırılması milliyetçilikle beraber mi yoksa milliyetçilikten sonra mı ortaya çıktığı sorularına cevaplar aranmıştır. Millet ile ilintili olan ırk, etnisite gibi kavramlar genel çerçevede açıklanmaya ve milletle aralarındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Denilebilir ki yazarların kavramlara yükledikleri mana ve tarif etmedeki ölçütleri aslında, bu terimleri yer yer birbirinin aynısı mahiyetinde, yer yer ise farklı bir tezahür şeklinde değerlendirilmiştir.

Akademik anlamda literatüre modern çağla birlikte ciddi bir giriş yapan bu iki olgu ayrılmaz bir şekilde incelenmeyi de gerekli kılmıştır. Her ne kadar modern çağla üzerine okları çekseler de aslında köklerinin daha derinlerde aranmasına yönelik emareler de

görülmektedir. Bu bağlamda çeşitli yazarlar farklı teoriler geliştirmişlerdir. Modern çağla beraber varlıkları kesinleşen milletlerin bir anda ortaya çıkması düşünülemezdi. Bu anlamda milletlerin geçmişine yönelik araştırmalar da önem atfetmektedir. Bu doğrultuda ilkçi teori milletlerin tarihin en eski çağlardan beri var olduğunu, duyu organlarımız kadar doğal ve verili olduğu görüşünü ortaya koymuştur. Millet ve milliyetçiliğin anlaşılabilmesi ve teorik olarak gelişmesi açısından önemli tartışmaların önünü açan bu teori çeşitli eleştirileri de üzerine çekmiştir.

Akademik anlamda literatüre modern çağla birlikte ciddi bir giriş yapan bu iki olgu ayrılmaz bir şekilde incelenmeyi de gerekli kılmıştır. Her ne kadar modern çağla üzerine okları çekseler de aslında kökleri daha derinlerde aranmasına yönelik emareler de görünmektedir. Bu bağlamda çeşitli yazarlar farklı teoriler geliştirmişlerdir. Modern çağla beraber varlıkları kesinleşen milletlerin bir anda ortaya çıkması düşünülemezdi. Bu anlamda milletlerin geçmişine yönelik araştırmalar da önem atfetmektedir. Bu doğrultuda ilkçi teori milletlerin tarihin en eski çağlardan beri var olduğunu, duyu organlarımız kadar doğal ve verili olduğu görüşünü ortaya koymuştur. Millet ve milliyetçiliğin anlaşılabilmesi ve teorik olarak gelişmesi açısından önemli tartışmaların önünü açan bu teori çeşitli eleştirileri de üzerine almıştır.

Millet ve milliyetçilik sahasını bir hayli meşgul eden modernist teori geniş bir yelpazede konuyu incelemektedir. Geniş çapta yapılan bu incelemeler beraberinde eleştiri oklarını da üzerine çekmiştir. Ele aldığı ilkeler, değerler ve ortaya koyduğu fikirler pek çok noktada geçerliliğini ispatlasa da aslında temel bazı noktalarda eksiklikleri de göze çarpmaktadır. Modern teorinin ana dinamiği milletlerin modern çağla ortaya çıktığı yönündedir. Fakat doğu toplumları içerisindeki bazı devletlerin ana kurumlarını oluşturması bu düşünceye gelen kuvvetli eleştirilerden birisidir. Sadece doğu toplumlarından değil antik medeniyetlerin varlığı ve on dördüncü yüzyıl İngiltere'sinin siyasi ve kültürel yapısının da

incelendiğinde millet olma fikri ve milliyetçi hissiyatın nüvelerinin görülmesi modernistlerin bu anlamdaki savlarını çürütmektedir.

Milletin oluşum sürecinde modernistlerin göz ardı ettikleri ya da gerekli önemi vermedikleri etnik köken ve manevi, milli semboller gibi bazı temel unsurlar ise açık bir şekilde yadsınamayacak bir öneme sahiptir. Ortak kökene olan inanç, ortak değerler bütünü ve duygusal yönelimler bir takım millet altı grupların diğer etkenlerle birleşerek, milletleşme sürecini hızlandırmıştır. Tabii olarak burada milliyetçiliğin duygusal birleştiriciliği de önemini hissettirmektedir. Modernist teori ele aldığı değerler ve incelemelerinde genel manada milletin açıklanmasına yönelik ciddi sorulara cevap vermiştir. Fakat Avrupa menşeli toplumlarda geçerli olabilecek bir açıklama sunduğu anlaşılmaktadır. Zira doğu ve Ortadoğu kökenli, bilhassa Türk, Çin, Mısır gibi toplumların yapısına bakıldığında milletleşme süreci modernistlerin iddiasının adeta eleştirisi şeklinde geliştiği de görülmektedir. Birçok modernist düşünür milletleşme için devleti ve devlet yapısını ana etken olarak görmektedir. Yukarıda ismi zikredilen devlet ya da milletler ise modern öncesi dönemde devlet unsurlarını sağlamış ve modernist formu tam anlamıyla karşılamasa bile ona yakın bir görüntüde olduğu da aşikârdır. Bu ve benzeri örnekler göz önüne alındığında modernistlerin iddiası aslında küresel ölçekte bir yetkinliğe sahip değildir. Zira etno-sembolist çalışmalar ve Azar Gat'ın çalışmaları, gözler önüne serdiği şey dünyanın çeşitli bölgelerinde milletleşme ve milliyetçilik, farklı öncüllerle gerçekleşmiştir. Bazı bölgelerde hanedanlar etkili iken bazı bölgeler kan ve soy bağı etken olmuştur. Bu alanda yine çeşitlilik vardır. Din, toprak, dil ve benzeri unsurlar da yine milletin oluşumunda etkin olduğu görülmektedir.

Millet ve milliyetçiliğe dair yoğun tartışmaların odağında bir başka teori ise adeta modernist teorisinin temel savlarına eleştirileriyle gündeme yeni bir soluk getiren yaklaşım ise etno-sembolizmdir. Etno-sembolizm bir ara yol hüviyetinde olup ilkçiler gibi aslında milletlerin modern dönem öncesinde var olduklarını

açıklamaya çalışmıştır. Bu minval üzerine çeşitli toplum ve yapıları inceleyerek çalışmasını genişletmiştir. Örnek vermek gerekirse antik Sümer, Yunan, Mısır medeniyetleri başta olmak üzere Yahudiler ve Ermenilerin tarihsel süreçteki varlıklarını göz önüne alarak bu iddiayı ispata yer vermiştir. Özellikle John Armstrong tarihi süreklilik içerisinde inceleyerek millet benzeri yapılara atıfta bulunarak modern öncesi bu yapıların modern dönemdeki millerin önceleyen unsurlar olduklarını açıklamıştır. Bu ve benzeri yaklaşımla aslında modern öncesi dönemde milletlerin varlığı ispatlanmış, modernizmin ise bu alandaki yaklaşımı çökmüştür denilebilir. Etno-sembolizmin önemli teorisyeni olan Smith ise bu alanı biraz daha genişleterek modern öncesi etnik yapıları irdelemiş ve bu yapıların oluşumunda ki unsurları gözler önüne sermiştir. Mitler, kültürel birikim ve semboller milletlerin süreklilik halinde kolektif bilinç vasıtasıyla bugünlere taşındığını burgulamıştır. Etno-sembolizist teoriyi ilkçilerden ayıran ana etmen ise etno-sembolizistler esasen milletlerin modern dönemde var olduklarını kabul etleridir. Onlara göre milletler modern dönemde var olmuştur. Fakat modern öncesi etnik yapıların devamı ve modern formu şeklindedir.

Etno-sembolizistlere göre modern öncesi görünen etnik yapılar süreklilik halinde varlıklarını semboller, mitler ve kolektif bilinç gibi unsurlarla korumuştur. Etnik yapılar, modern dönemde ortaya çıkan yeni durumlar ve değişimlerle bugünkü modern formuna ulaşmıştır.

Son olarak toparlamak gerekirse modernist teori pek çok kavram ve açıklayış tarzıyla millet ve milliyetçilik düşüncesine kuramsal bir çerçeve kazandırmıştır. Fakat bunu çerçeveyi oluştururken bazı temel noktalara gereken önemi vermemiştir. Millet in oluşum sürecinin tarihlendirmekteki eksiklik, manevi semboller ve yerel koşulların bu süreçteki rolünü hafife almışlardır. Bu ve benzeri argümanlar ile yola çıkan etno-sembolizm aslında eleştiri yoluyla kendi esas kuram ve çerçevesini oluşturmuştur.

Kaynakça

- Akıncı, A. (2014). Milliyetçilik kuramları. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 15 (1). 131-150.
- Altunoğlu, M. (2010). Millet inşai: Özcü, Modernist Yaklaşım, Etno-Sembolcü yaklaşımlar. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (26), 1-7.
- Armstrong, John A. (2018). Milliyetçilikten Önce Milletler, (S. E. Türközü, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çelik, H. B. (2018). Etno-sembolizm bağlamında Türk milliyetçiliğinin analizi. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çelik, H. B. (2022). "Küreselleşme Ve Kimliklere Etkisine Tikellik-Çeşitlilik Perspektifinden Eleştiriler". SDE Akademi Dergisi. Vol.2 No.5. Pp. 98-115.
- Gat, A. ve Yakobson, A. (2019). Uluslar: Siyasi Etnisite ve Milliyetçiliğin Uzun Tarihi ve Derin Kökleri. (Ş. Özcan, Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Güder, S. (2016). Milliyetçilik tartışmalarında tarih ve geçmişin rolü: Eric J Hobsbawm ve Anthony D. Smith'in teorilerinin karşılaştırmalı analizi. İnsan ve Toplum, 6(2), 7-25.
- Kaya, S. (2020). Etno-sembolizm kurama bir örnek: Fuat Köprülü'nün etnik köken anlatısı. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 12(22), 180-185.
- Korkmaz, T. (2014). Erken Cumhuriyet Döneminde Farklı Bir Milliyetçilik Anlayışı Olarak Anadoluculuk: Tipoloji ve kuramlar Bağlamında Bir Değerlendirme. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Özkırmı, U. (1999). Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Smith, A. D. (1994). Milli Kimlik, (B. S. Şener, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, A. D. (2002). Küreselleşme Çağında Milliyetçilik. (D. Kömürcü, Çev.). İstanbul: Everest Yayınları.
- Smith, A. (2013). Milliyetçilik, (Ü. H. Yolsal, Çev.). Ankara: Atıf Yayınları.
- Smith, A. D. (2017). Etno-sembolizm ve Milliyetçilik, (B. F. Çallı, Çev.). İstanbul: Alfa Araştırma.
- Smith, A. D. (2018). Seçilmiş Halklar, (Ayhan Küçük, Çev.). İstanbul: Alfa Araştırma.
- Yanık, C. ve Kara, M. (2016). Milliyetçiliğe yönelik iki kuramın değerlendirilmesi: Modern milliyetçi kuram ve etno-sembolcü milliyetçi yaklaşım. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1), 559-582.
- Yıldırım, E. (2016). Millet ve milliyetçiliğe dair kavramlar ve sınıflandırılmaların ötesinde: Yeni bir model önerisi. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 12(28), 123-141.